

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנו 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנו-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' משפטים תש"פ

מצוות הלוואה – לא תהיה לו כנושה

ראובן יש לו דירה של שתי חדרים, וכשנתרבה בני משפחתו, השכיר דירתו לשמעון שמתפלל אתו בביהכ"ס, ושכר דירה יותר גדולה לעצמו. ההסכם ביניהם היה, שזמן תשלום השכירות הוא כל חודשיים, ואמנם למשך ששה חדשים שמעון פרע בזמן, אבל אח"כ עברו שלש חודשים ועדיין לא שילם. ראובן חושש שאפשר שמעון אין לו ממה לשלם, ואינו רוצה לעבור על הלאו של "לא תהיה לו כנושה", ולכן הסתפק היאך יתנהג כשפוגשו בביהכ"ס, משום שיש גם איסור על המלוה להראות לפני הלוה.

ראובן הוא רופא שיניים מעולה ויש לו הרבה אנשים המטופלים אצלו, ולפעמים עוברים כמה שנים ואינם משלמים לו אע"פ שממשיכים לבקר אצלו לעת הצורך, ושאל הרופא, אמנם אינו מבקש תשלום על כל טיפול בשעת מעשה, אבל פחות או יותר המקובל אצלו הוא שמשלמים תוך כמה חודשים, ולכן מה עליו לעשות עם אלו שאינם משלמים משך כמה שנים, משום שמפחד משום הלאו של "לא יגוש", אב"א כשאינו יודע אם יש להם כסף, ואב"א כשיודע בבירור שאין להם כסף.

מקור מצות הלוואה

כ' בפ' משפטים (כ"ב כ"ד) "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה", ופרש"י בשם המכילתא ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלושה, וזה אחד מהם, ובסוף פ' יתרו (כ' כ"ב) הביא רש"י הג' מקומות, "ואם מזבח אבנים תעשה ליי" (שמות כ' כ"ב), "אם כסף תלוה את עמי", וכן "ואם תקריב מנחת ביכורים" (ויקרא ב' י"ד).

האם חייבים להלוות למי שלוח ואינו מקפיד לשלם

ולכאורה תמוה למה כתבה התורה החובה להלוות בלשון "אם", ותי' בפ"י הרא"ש (פ' משפטים כ"ב כ"ד) בשם ר' יהודה מפרי"ש, וכן פ"י בדעת זקנים מבעלי התוספות בשם ר' יהודה החסיד, דלפעמים הוא רק רשות, כגון הלוה ואינו משלם.

להלכה נפסק בשו"ע (ח"מ סי' צ"ז ס"ד) דאסור ללוה להוציא ההלוואה שלא לצורך, ולאבדה עד שלא ימצא המלוה ממה לגבות חובו, ואם עושה כן נקרא רשע, ואם המלוה מכיר את הלוה שהוא בעל מדה זו, מוטב שלא ללוותו, ממה שילוהו ויצטרך לנגשו אח"כ, ויעבור בכל פעם משום "לא תהיה לו כנושה". הרי מפורש שמוטב שלא להלוות למי שהוא בגדר לוח ואינו משלם, וי"א דאפילו כשיש רק חשש שמא לא יפרע את החוב, אינו חייב להלוות לו (אמרי יעקב ה' הלוואה סי' י"ב סקל"א, ע"ש ראיותיו).

הגר"ש קלוגר זצ"ל (חכמת שלמה ח"מ סי' צ"ז ס"א) דייק הכי גם מרש"י בשבועות, דשנינו התם (ל"ט): אהא דכתיב בפרשת שומרים (פ' משפטים כ"ב י'), "שבועת ה' תהיה בין שניהם", מלמד שחלה שבועה על שניהם, ופרש"י ז"ל ששניהם נענשים בה, שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן עכ"ל. הרי מבואר ברש"י

שאינו מחוייב להלוות למי שיודע שאינו נאמן (אמנם דיוק זה הוא רק לשיטת רש"י, דהרי בהגהות מיימוניות הלי שבועות פ"א אות ו' הביא תוספתא בשבועות פ"ו ה"ג, דמה שחלה שבועה על שניהם, היינו שבשבועת שקר העונש הוא על הנשבע, ובשבועת אמת העונש הוא על המשביע, ולא שבכל אופן השבועה חלה על שניהם, וע"ע בשו"ת חת"ס חו"מ סי' צ' שכתב ביאור אחר בהאי סוגי). וע"ע בפנים יפות (פ' משפטים כ"ב כ"ד) שהחויב להלוות הוא רק כשבטוח שהלוה יפרע לו, ולכן צריך לקחת משכון כשמלוה לו (אמנם באהבת חסד ח"א פ"א ס"ח ונתיב החסד סק"יב, כ' שאם הוא בטוח בעיניו חייב להלוות לו גם בלי משכון).

להלוות לישראל ולא לנכרי

אבל הסמ"ע (חו"מ סי' צ"ז סק"א) הסביר ד"אס" הוא מלשון אשר, וחובה הוא, ומשמעות הפסוק הוא כאשר תלוה כספך - "את עמי" תלווהו ולא לעכו"ם, ולאיזה מעמי - "את העניי", ולאיזה עני - את ש"עמד".

והנה בב"מ (ע"א). מבואר שצריך להלוות לישראל בחנם אפילו אם יכול להלוות לנכרי ברבית, וכן פסקו הרי"ף (שם מ"א: לדפי הרי"ף) והרא"ש (שם פ"ה סי' נ"ב) והרמב"ם (הלי מלוה ולוה פ"ה ה"ז), וקשה טובא למה הטור ושו"ע השמיטו דין זה, בין ביו"ד בהל' רבית, ובין בחו"מ (סי' צ"ז) כשפסקו דיני קדימה בהלוואה, אע"פ שאין מחלוקת בדבר בגמ', ושלשה עמודי עולם שהשו"ע תמיד פוסק כמותם נקטו הכי, וצ"ע טובא. אמנם בשו"ע הרב (הלי הלוואה ס"א) ובאהבת חסד (ח"א פ"ה ס"ה) פסקו האי דינא (ועי' משי"כ באריכות בסוגי זו במעדני יום טוב ח"ו סי' י"ג).

הלאו של "לא תהיה לו כנושה" נאמר רק בהלוואה ולא בהשאלה

החפץ חיים זצ"ל כ' באהבת חסד (ח"א פ"א נתיב החסד סק"ב) דיש להסביר בפשיטות, דלשון "אס" כתוב בשביל סיפא דקרא דמסיים בה "לא תהיה לו כנושה", היינו שלא תדחקנו בשעה שאתה יודע שאין לו עתה לפרוע לך ההלוואה, וזה שייך דווקא אם הלווהו מעות שמלוה להוצאה ניתנה, וכבר הוציא בהוצאה המעות שהלווהו. אבל לאו זה של "לא תהיה לו כנושה" אינו שייך כשמשאל לו איזה חפץ וכלי, משום שהוא בודאי נמצא אצלו, ולכן הזכירה התורה את הלאו של "לא תהיה לו כנושה" רק לגבי הלוואת כסף, דשם שייך המשך הפסוק דלא תהיה לו כנושה. ועי' באור שמח (הלי נדרים פ"ו ה"ז) שאם משאל חפץ אינו נכלל במצות "אם כסף תלוה", וכ"כ בפנים יפות הנ"ל (פ' משפטים כ"ב כ"ד), ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' מ"ז), וס"ל שזה נכלל במצות חסד, ועי' באהבת חסד (ח"א פ"א נתיב החסד סק"ז) שכתב שהוא בגדר צדקה.

וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הלי מלוה ולוה פ"א ה"א) מצות עשה להלוות לעניי ישראל שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמד, יכול רשות, תלמוד לומר העבט תעביטנו וגו' (פ' ראה ט"ו כ"ו), וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' צ"ז ס"א).

האם מותר ללוות כסף כשאין לו מושג היאך יוכל לפרוע את החוב אלא שבוטח בהשי"ת

מי שזקוק להלוואה אבל אין לו מושג מהיכן יפרע את החוב, אלא סומך על הבטחון שלו שבודאי הקב"ה ימציא לו כסף כדי לפרוע למלוה, פסק מרן הגריש"א זצ"ל שהוא צריך לומר כן למלוה לפני ההלוואה (פסקי הגריש"א חו"מ עמוד שע"ו).

איסור לחזור בו מהבטחתו להלוות

אם הבטיח לחבירו שילוה לו כסף, צריך ליזהר שלא יחזור בו מהבטחתו משום שדינו כקבלה לדבר מצוה שאסור לחזור בו מזה (שו"ע יו"ד סי' ר"ג ס"ב), ומה"ט פסק מרן הגריש"א זצ"ל, אפילו אם רק חשב בלבו להלוות לחבירו, ג"כ צריך לקיים מחשבתו כדי לחוש להשיטות שכל דבר שבלב ג"כ נחשב

נדר, אא"כ התנה שכל פעם שיחשוב ליתן צדקה לא תחול על מחשבתו דין נדר עד שיתן הכסף לעני בפועל (פסקי הגרי"ש חו"מ עמוד תי"ג).

האם חייבים להלוות ללוה שרוצה לפרוע בתשלומים

כ' החפץ חיים זצ"ל באהבת חסד (ח"א פ"א ס"י) וז"ל אם בא שמעון אצל ראובן, ואמר לו הלוני מנה, אבל תדע שלא אוכל לפרוע לך בבת אחת כי אם מעט מעט, אינו חייב להלוות לו באופן זה מצד הדין (דיכול להיות לו הפסד ע"י משום שיוציא המעות אצלו לאחדים כמבואר בב"מ ע"ז: דאע"פ שנחשב פרעון, מ"מ אית ליה תרעומות עליו, וע"ע בנתיב החסד שם סקט"ו), אבל מצד האהבה והאחווה, נכון להיטיב גם באופן זה עכ"ל.

וע"ע בפלא יועץ (ערך חוב) שכתב בענין מי שכבר לוח, וכשמגיע זמן הפרעון רוצה לשלם בתשלומים וז"ל אם הלוה הוא איש טוב, הולך בתום, והוא מצטמק ורוצה לפרוע כאשר יוכל פרוטה פרוטה, אז הטוב והישר בעיני אלוקים ואדם, שאל ידחוק אותו ליטול ממנו ביתו וכלי ביתו..... שיעשה זאת לצאת ידי שמים והבריות, שירוויח לו זמן ויגבה ממנו אפילו פרוטה פרוטה, שכל פרוטה ופרוטה מצטרף לחשבון..... ובמדה שאדם מודד מודדין לו (סנהדרין ק.), שכל אדם הוא בעל חוב אצל המקום, ואוי מי יחיה, אם ירצה הקב"ה שהוא בעל חובו, לגבות את חובו תיכף ומיד בלי המתנה עכ"ל.

הנמנע מלהלוות גם עובר בשני לאווין

והנה בנוסף למצות עשה, יש גם שני לאווין למי שאינו מלוה, דהרי בפי' ראה (ט"ו ז') כי "כי יהיה בך אביון באחד אחיך מאחד שעריך, בארצך אשר ה' אלוקיך נותן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיד האביון..... השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה, ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו", וכ' רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' מאמר ס"ז) על הפסוק "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר" וז"ל למדנו מזה כי הנמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאווין שהם "השמר" ו"פן" (עי' ספרי פי' ראה פסקה קי"ז שמביא ד"השמר" הוא לא תעשה ו"פן" הוא לא תעשה), ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדול מלהלוות מיראת דבר השמיטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו, כי יגדל חטא הקופץ ידו מלהלוות, ועל גודל העון קרא הכתוב מחשבת צר העין מלהלוות דבר בליעל עכ"ל. והנה אע"פ שהפסוק מדבר בענין צדקה ולא בענין הלוואה, הסביר המנ"ח (מצוה ת"פ) דמסתמא חז"ל קבלו שהפסוק קאי גם על הלוואה (עי' גיטין ל"ו.), ומ"מ אם מקמץ מליתן צדקה מפני פחד שמיטה ג"כ עובר בלאו זה, כי הפשט בפסוק אינו זו ממקומו, רק שחז"ל קבלו דקאי גם על הלוואה, וע"ע הסבר בזה באהבת חסד (בפתיחה בנתיב החסד סק"ב) ובפאת השולחן (סי' כ"ט ס"ק קי"ז).

אלא דלכאורה יש מקום להעיר, דהני לאווין כתובים בענין האיסור להמנע מלהלוות לפני שמיטה ולא בסתם הלוואה (וע' בלח"מ ה' מלוה ולוה פ"א ה"א), אלא דשנינו בסוטה (מ"ז:) משרבו צרי עין וטורפי טרף, רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות, ועברו על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן וגו'". אבל יש מדייקים (מנחת אשר פי' משפטים סי' מ"א סק"ב) שהרמב"ם שינה לשונו בהלי' מלוה ולוה ממש"כ בהלי' שמיטה, דבהלי' מלוה ולוה (פ"א ה"א) כי וז"ל והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעני שנאמר "ורעה עינך באחיד האביון" עכ"ל, ולא הזכיר שם שעובר על לאו, ואילו בהלי' שמיטה (פ"ט ה"ל) הזכיר שעובר בשני לאווין, דהרי כי וז"ל מי שנמנע מלהלוות את חברו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב אצלו וישמט, עבר בלא תעשה שנאמר השמר לך וגו', וחטא גדול הוא שהרי הזהירה תורה עליו בשני לאווין שנאמר השמר לך פן וגו', וכל מקום שנאמר השמר או פן או אל, הרי זו מצות לא תעשה עכ"ל. הרי מבואר דס"ל שרק הנמנע מלהלוות מחמת שביעית עובר בלאו ממש וכפשטיה דקרא, משא"כ הנמנע מלהלוות מסיבות אחרות, אינו עובר בלאו ממש, אך מ"מ עובר על קפידת התורה.

האם חייב ללוות כדי שיוכל להלוות

כ' באהבת חסד (ח"א פ"א ס"ד) וז"ל מצות עשה זו דהלוואה אינה א"כ יש בידו מעות מזומנים, אבל אם אין בידו מעות, אינו מחוייב לילך וללוות כדי להלוות, אף שהוא בטוח בעיניו..... אם לא מצד מדת החסד בעלמא עכ"ל.

מעשה שהיה במוסד תורני שנקלע לקשיים, והאברכים שלמדו שם נתבקשו "להלוות" עשרת אלפים ש"ח לתקופה קצרה מאוד. אחד מהאברכים סיפר, כיון שלא היה לו מה להלוות, הלך לבנק ולוה הסכום בהיתר עיסקא, וכיון שלא היה לו כסף, חילק פרעון ההלוואה לשבעים ושתיים תשלומים חודשיים. כמובן שכבר עברה הרבה יותר מ"תקופה קצרה", ועדיין לא הוחזר החוב. כמדומני שכל מלה היא מיותרת בסיפור כזה, כאשר אין כאן "היתר" ואין כאן "עיסקא", אבל יש כאן הרבה איסורים אחרים, וא"א לפורטם כי רבים הם.....

מקור הלאו של "לא תהיה לו כנושה"

בפ' משפטים (כ"ב כ"ד) כ' "לא תהיה לו כנושה", והסביר החנוך (מצוה ס"ז) שנמנעו מלתבוע החוב מן הלוח בעת שנדע שאינו יכול לפרוע חובו לפי שאין לו, שנאמר לא תהיה לו כנושה. משרשי המצוה לקבוע לנו מדת החסד החנינה והחמלה, וכשיהיו קבועות בנו, אז נהיה ראויין לקבלת הטובה, ויושלם חפץ השי"ת בנו, שחפץ השי"ת להטיב בעוה"ז ובעוה"ב.

בפ' ראה (ט"ו ג') כ' "את הנכרי תגוש", והסביר שם החנוך (מצוה תע"ו) דהמצוה היא לנגוש הנכרי שיפרע מה שהוא חייב לנו ולא נחמול ונרחם עליו להאריך לו המלוה. משרשי המצוה שלא נלמד נפשותינו לחמול ולרחם עליהם למען לא נמשך אחר מעשיהם ואחר עצתם בשום דבר, אבל החנוך הביא שהרמב"ן (בהשגותיו לשרש הששי, וכן בפירושו עה"ת בפ' ראה) כ' שאין זה מ"ע כלל (עי' במנ"ח שם דגם לשיטת הרמב"ן שאינו עובר מ"ע אם אינו נוגש הנכרי, אבל כל שעושה טובה לנכרי עובר בלאו דלא תחנם), אבל ענין הכתוב להזהיר על החמלה בישראל בעשה ולא תעשה, ואמר "את הנכרי תגוש", ולא אחיך, והוא לאו הבא מכלל עשה דקיי"ל שהוא כמו עשה.

והנה אע"פ שהרמב"ן ס"ל דהנושה בלוח ישראל עובר בעשה ולא תעשה, ואם אינו נושה בלוח נכרי אינו עובר, אבל הרמב"ם (הלי' מלוה ולוה פ"א ה"ב) לא ס"ל הכי, מדפסק דכל הנוגש את העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו, עובר בלא תעשה שנאמר "לא תהיה לו כנושה", ומצות עשה לנגוש את הנכרי ולהצר לו שנאמר "את הנכרי תגוש", מפי השמועה למדו שזהו מצות עשה, ועי' ברש"י (פי' ראה ט"ו ג') שהביא דבמכילתא ג"כ מבואר הכי.

האם יש איסור לא יגוש כשמסופק אם יש לו

המנ"ח (מצוה ס"ז) הסתפק אם יש איסור גם כשהמלוה מסופק אם הלוח יש לו, דמצד אחד יש לדונו ככל ספיקא דאורייתא לחומרא, אלא שבשו"ע (ח"מ ס"י צ"ז ס"ב) פסק וז"ל אסור לנגוש את הלוח לפרוע כשיודע שאין לו עכ"ל, משמע דהאיסור הוא רק כשיודע שהלוח אין לו, אבל כשאינו יודע, אפשר התורה לא אסרה כלל, דאין אדם יודע מטמונותיו של חברו, וא"כ ברוב פעמים לא יתבענו, ולכן אין איסור כלל רק ביודע שאין לו. וכן נקט גם בכסף הקדשים (ח"מ ס"י צ"ז ס"ב) וכ' דהוא מרומז בפסוק "העני עמך לא תהי' לו כנושה", דהיינו שהוא עמך בגדר עני ודאי ואתה יודע ומכיר בו שאין לו, עליו האזהרה שלא להיות לו כנושה, ובכה"ג לא שייך ספק דאורייתא לחומרא שיחשוש אולי אין לו, כיון שכתוב מפורש בתוה"ק שכשהוא עמך בגדר עני ודאי, אז לבד הוא האיסור. והוסיף עוד סברא ששייך בו חזקה שיש לו, דהרי אסור לו ללוה לאבד ממונו באופן שעיי"ז לא יהי' לו במה לפרוע (כמבואר בשו"ע שם ס"ד), וא"כ יש להעמידו על חזקת כשרותו, וחזקת הממון שבא לידו, שעדיין ישנו או שוויו בידו.

המהר"ם שיק (על התרי"ג מצוות מצוה ס"ז) הסביר באופן אחר, דעד כאן לא אמרינן ספיקא להחמיר, אלא היכא דהוא ספק עבירה ספק אינו עבירה, אבל בנד"ד, אמנם הוא ספק עבירה לנוגשו אם אין לו,

אבל מאידך גיסא יש גם ספק מצוה משום שאם יש לו ללוח ואינו משלם, המלוה עושה מצוה אם נוגשו כדי שיפרע וימנע ממנו מלעבור עבירה שאינו פורע חובו ע"ש, ולכן בספק יש לו, שפיר יכול לתבוע ממנו ואינו עובר בלא יגוש.

בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' רס"ז סק"ג, וחי"א סי' שי"ז) כ' דמשמעות הרמב"ם ושו"ע היא דלא שייך הלאו א"כ יודע בודאי שאין לו, ודייק לשון החינוך (מצוה צ"ז) שכתב דרק בתובעו כדי לצערו אסור מה"ת, משמע דבספק מותר, דכדי לצערו בפשוטו לא משכחת לה א"כ בודאי אין לו, ובכה"ג אין לו תועלת בתביעתו כי אם לצערו, משא"כ כשתובעו מספק, דילמא יש לו כדי להחזיר את כספו, וא"כ אין זה בכוונה לצערו, וכן פסק מרן הגריש"א זצ"ל שמותר לתובעו כשהוא מסופק אם הלוח יש לו ממה לשלם (פסקי הגריש"א חו"מ עמוד תי"ח).

האם מותר לפנות ללוח שאין לו ממה לפרוע את חובו אבל חושש ששכח שלוח כסף

מילתא דשכיחא שלוח כסף ושוכח שהוא בעל חוב, ויש להסתפק אם המלוה יכול להזכירו שהוא חייב לו כשיודע שאין לו ממה לפרוע לו, כאשר ע"י תביעתו, הלוח יזכור שלוח כסף וישתדל במשך הזמן לפרוע חובו. הפתחי חושן (הלואה פ"ב הערה י"ט) כ' דכל האיסור הוא דווקא לנגשו ולדחקו, אבל כשחושש שמא שכח מהחוב, בודאי מותר להזכירו אע"פ שיודע שכרגע אין לו במה לפרוע. ונראה להביא ראיי מהתוי"ט בב"מ (סו"פ איזהו נשך) שדייק מרש"י שם, שהסביר שעובר בלאו זה "כשתובעו ודחקו", דכן הרגילות שדחקו כשתובעו, אבל בתביעה בלבד כדי להזכירו, אינו חייב.

לא יגוש דווקא בעני או גם בעשיר

כ' הרמב"ם (הל' מלוה ולוח פ"א ה"ב) כל הנוגש את העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו, עובר בלא תעשה שנאמר "לא תהיה לו כנושה". הרי מבואר דס"ל לרמב"ם שהאיסור הוא רק בעני, והסביר באבן האזל (שם סוף ה"א) שהרמב"ם לשיטתו דס"ל שמ"ע של הלואה היא דווקא לעני כמש"כ שם מ"ע להלוות לעניי ישראל שנאמר "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", ולכן גם לגבי הלאו של "לא יגוש" פסק הרמב"ם דשייך אצל עני. אבל לכאורה צריך להבין היאך ילמוד הרמב"ם את הסוגי בב"מ (ע"א). דמוכח התם שיש גם מצוה להלוות לעשיר, דהרי שנינו התם תני רב יוסף "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", עמי ונכרי עמי קודם, עני ועשיר עני קודם, והק' הגמ' עמי ונכרי עמי קודם פשיטא, ותני לא נצרכה דאפילו לעכו"ם ברבית ולישראל בחנם, ומדלא פריך עני ועשיר עני קודם פשיטא, מוכח דלעשיר יש גם מצוה להלוות, וכן מבואר בירושלמי בפאה (פ"א ה"א) דצדקה נוהגת לעניים, וגמ"ח בין לעניים בין לעשירים (וע' בביאור הגר"א בחו"מ סי' צ"ז סק"ב שצ"י לגמ' בסוכה מ"ט: דגם התם מבואר, דמדין גמ"ח שייך בין לעני ובין לעשיר), וא"כ קשה בתרתי, חדא למה לא הזכיר הרמב"ם שיש מצוה להלוות לעשיר, ועוד קשה למה כ' איסור של "לא יגוש" בעני, ומוכח דס"ל דבעשיר ליכא לאו, דהרי לפי הגמ', הפסוק מיירי גם בעשיר וא"כ הלאו של "לא תהיי לו כנושה" הוא גם בעשיר, ואע"פ שהלאו הוא דווקא בזמן שיודע שאין לו, אבל גם בעשיר משכחת לה שאע"פ שיש לו נכסים, יודע המלוה שעתה אין הלוח יכול למכרם.

מחומר הני קושיות, הוכיח האבן האזל דיש מחלוקת תנאים בזה, והרמב"ם ס"ל כשיטת ר' ישמעאל, ומה דכתיב "אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך", א"א לפרש ד"את עמי" הוא בעשיר, וע"כ ד"את העני" הוא פירוש על "את עמי", ומה דכתיב "את עמי" הוא רק לומר דעמי ונכרי, עמי קודם אפילו אם לנכרי ברבית, וכיון דפסק הרמב"ם כר' ישמעאל, לכן לא פסק הא דעני ועשיר עני קודם, כיון דלעני חובה ולעשיר רשות, ולכן הזכיר הלאו דלא יגוש רק לגבי עני כיון דהאי קרא קאי בעני ע"ש.

אבל בספר יראים (סי' קפ"ג) כ' וז"ל ומה שכתבו את העני עמך, אין לנו לומר שלא הזהיר אלא על העני ולא על העשיר, אלא דיבר הכתוב בהווה שדרך העני ללוות, אי נמי ללמד שעני שעמך קודם להלוותך לעני שלא עמך עכ"ל.

ולהלכה בשו"ע (ח"מ סי' צ"ז סי"ב) מבואר דבאיסור של "לא יגוש" אין נ"מ בין עני לעשיר, דהקדים לפסוק דמצות עשה להלוות לעניי ישראל, והוסיף דאפילו עשיר שצריך להלוות, מצוה להלוות לפי שעה, ואח"כ פסק השו"ע דאסור לנגוש את הלוה לפרוע כשיודע שאין לו, וכיון שהשו"ע לא חילק בזה בין עני לעשיר, מבואר דס"ל שהאיסור הוא בין לעני ובין לעשיר. ואמנם כבר הזכרנו שיש דיוק שהמצות עשה של "אם כסף תלוה" הוא דווקא לעני, אבל לעשיר יש גם מצוה מדין חסד. שוב ראיתי באהבת חסד (פ"ו בנתיב החסד הערה ג') שהאריך בזה, והסביר דאם העשיר דחוק להלוואה, ולפעמים הוא דחוק על סך גדול כמו העני על סך קטן, יש ע"ז מ"ע גמורה כמו אם מלוה לעני, וע"ז כתבה התורה "אם כסף תלוה את עמי את העני", להורות דבין לעמי ובין לעני יש חיוב דאורייתא להלוות לו, כיון שהוא ג"כ דחוק עתה למעות, אבל כשהעשיר אינו דחוק למעות, הוא רק מצוה בעלמא להלוות לו מפני מדה טובה של חסד.

האם שייך "לא יגוש" כשיש ללוה מטלטלין

כ' בשו"ע הרב (הל' הלוואה סי"ג), אע"פ דקיי"ל דמסדרין לבעל חוב, בכל זאת רשאי ליטול ממנו ביום כלי הצריך לו בלילה, ולהחזירו בלילה, וליטול כלי הצריך לו ביום ולעשות כן לעולם, כדי שיבקש מעות לפרוע לו, ולא אמרה תורה "לא תהיה לו כנושה" אלא כשנושה בו מה שאין לו כלל. הרי מבואר דאם יש מטלטלין ללוה, אין איסור של "לא תהיה לו כנושה", אע"פ שהמלוה יודע שאין לו ממון לשלם לו, וכן מבואר בכסף הקדשים (סי' צ"ז סי"ב בסו"ד) דמותר לתובעו כדי שיסדרו לבע"ח אם יש לו מטלטלין, ובאמת בזמנינו שכל אחד יש לו דירה, הרי מעיקר הדין הוא חייב למכור הכל כדי לפרוע חובותיו, ורק שצריך להשאיר לו מה שמסדרין לבע"ח, ולכן בכה"ג פסק מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה ח"א פ' משפטים עמוד ש"ב) דבדאי לא שייך הלאו דלא יגוש.

האיסור למלוה להראות לפני הלוה כשאין לו במה לשלם

שנינו בב"מ (ע"ה:): כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו מנה, ויודע שאין לו, שאסור לעבור לפניו, ת"ל לא תהיה לו כנושה, וכן פסק הרמב"ם (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ג) דאסור לאדם להראות לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו, אפילו לעבור לפניו שלא יפחידו או יכלימו (וע' בערוה"ש חו"מ סי' צ"ז סי"ב שחידש דאם נתיישן הדבר והורגל בכך עד שאין לו צער ובושה מזה, והמלוה אין כוונתו לצער ולביישו, אין איסור בזה) אע"פ שאינו תובעו, ואין צריך לומר אם תובעו, והסביר הלח"מ דאע"ג דמקרא דלא תהיה לו כנושה מפקינן ליה בגמ', מ"מ משמע ליה להרמב"ם דאינו אלא איסורא בלבד ואסמכוהו אקרא דלא תהיה לו כנושה, דאין זו נגישה ממש.

והנה בשו"ע הרב (הל' הלוואה סי"ג) כתב וז"ל אסור לאדם להראות לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו, ואפילו לעבור לפניו, מפני שהוא נכלם בראותו למלוה ואין ידו משגת לפרוע, וע"ז רמז הכתוב לא תהיה לו כנושה, ולא נושה ממש עכ"ל. הרי מבואר דהאיסור אינו דווקא להראות לפני הלוה כשיודע שאין לו, אלא צריך ליזהר גם שלא לעבור לפניו כדי שלא לביישו, ולפ"ז נסתפק הפתחי חושן (הל' הלוואה פ"ב הערה כ') אם המלוה צריך לעקם את הדרך כדי שלא לעבור לפניו, דאפשר האיסור הוא רק כשמתראה לפניו בכוונה לנוגשו, אבל לכאורה זה פשוט שאם המלוה ולוה לומדים בחברותא ביחד כל יום, או שהם יושבים זה ע"י זה בביהכ"ס, אין המלוה צריך להמנע מללמוד עם הלוה או מלהתפלל במקומו הקבוע, וא"כ מכוון לצער ולביישו. ובלא"ה הסביר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה ח"א פ' משפטים עמוד ש"ב), אם יש ספק שמא הלוה יש לו במה לפרוע חובו, או אפילו כשאין לו אבל מבקשו שידאג שיהי לו, ע"ז לא שייך הלאו בכלל, וכל האיסור להראות לפניו הוא רק כשמכוון לצערו.

לא יגוש דווקא בתביעת פרעון חוב דהלוואה או גם חוב דשכירות

יש להסתפק אם הלאו של לא יגוש נאמר דווקא כשמלוה תובע הלוח שיפרע חובו, או אפילו כשמשכיר תובע מהשוכר ודוחקו שישלם דמי השכירות. בכסף הקדשים (סי' צ"ז ס"ב בסו"ד) כ' בפשיטות דבחובות שאינם ע"י מלוה רק ע"י שכירות, לא שייך איסור זה, אבל סיים דאולי מ"מ נכון לזוהר בזה, ומרן הגריש"א זצ"ל ג"כ היקל בזה ופסק שאין איסור של "לא יגוש" בחוב של מכירה או של שכירות פועלים או שכירות קרקעות או מטלטלין (פסקי הגרי"ש חו"מ עמוד תי"ח), אבל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה ח"א פ' משפטים עמוד ש"ב) ס"ל דבודאי אין נ"מ בזה, דכל ענין של הלאו הוא הצער שמצער, וא"כ מה לי הלוואה ומה לי שכירות.

האם יש איסור לבעל מכולת לתבוע תשלום מהלקוחות שחייבים לו כסף כשאין להם ממה לשלם

בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' רס"ז סק"א) נשאל אודות חוב שחייב לחנות שקנה שם בהקפה (מילתא דשכיח מאד בימינו במכולת), אם זה גם נכלל בלאו דלא יגוש, והביא מחלוקת בזה, דהב"י בה"ל פרוזבול (חו"מ סי' ס"ז) הסביר דהא דתנן בשביעית דאין הקפת חנות משמטת בשביעית אא"כ עשאה הלוואה, אינו משום דהקפת חנות אינה הלוואה, דגם אם אינה הלוואה אלא שחייב לו, ג"כ נכלל בלאו דלא יגוש, אלא שהדרך הוא להמשיך החוב שנה ושנתיים עד שיתקבץ לסכום ידוע, והו"ל כמלוה לעשר שנים שאין שביעית משמטתו, אבל פשיטא דכשיגיע הזמן, שפיר חל עליו לא יגוש, והוא בגדר הלוואה, אבל הביא שתוס' בכתובות (נ"ה) ס"ל דהקפת חנות אינה משמטת משום שאינה בגדר הלוואה כלל, וכן נוטה דעת התומים (סי' ס"ז), וא"כ כ' בנתיבות (סי' צ"ז ביאורים סוסק"א) מסתבר לומר דלא שייך בזה הלאו דלא תהיה לו כנושה, ולמעשה כ' בשו"ת שבה"ל דיש לחוש לשיטת הב"י מספק, דשייך לא יגוש גם בחובות שאינם באים משום הלוואה אלא משום שכירות, אלא דאם נתווסף עוד ספק, דאיכא ס"ס לדינא יש לסמוך להקל.

אין לאו של "לא תהיה לו כנושה" כשהשאל חפץ

עוד יש להוסיף מש"כ באהבת חסד (פ"א נתיב חסד סק"ב), דהלאו של "לא תהיה לו כנושה" שייך דווקא אם הלוחו מעות, שמלוה להוצאה ניתנה, וכבר הוציא המעות שהלוהו, וכסף אחר לפרוע אין לו, משא"כ כשמשאל לו איזה חפץ וכלי, בודאי לא שייך ע"ז הלאו דלא תהיה לו כנושה כשדוחקו אח"כ להחזיר לו החפץ שהלוהו, דבודאי הוא בעין אצלו, ולפ"ז מדוקדק מאד לשון הפסוק "אם כסף תלוה... לא תהיה לו כנושה", משא"כ כשתלוהו איזה חפץ וכלי, אתה מותר לדוחקו להחזיר לך.

האם יש איסור של "לא יגוש" כשהלוה יכול לקבל הלוואה מגמ"ח כדי לפרוע חובו

יש להסתפק אם המלוה יכול לתבוע חובו מהלוה כשיודע שאין לו כסף, אבל יש לו אפשרות ללוות כסף מגמח"ים כדי לפרוע החוב. והנה בשו"ע (חו"מ סי' צ"ז סט"ו) נפסק דאין כופין ללוה להשכיר עצמו או לעשות שום מלאכה כדי לפרוע חובו, אבל הפת"ש (שם סק"ה) כ' בשם השער משפט דאמנם ב"ד אינם כופין אותו להשכיר את עצמו, אבל אם החיוב מוטל עליו בעצמו, תלוי במחלוקת הראשונים, ומהרמ"א (חו"מ סי' של"ג ס"ג) מבואר דחייב להשכיר א"ע עד ג' שנים בכדי לפרוע חובו, ובפרט כאשר הוא כבר חוזר על הפתחים בכדי לפרנס משפחתו, שנחייבו לחזור עוד יותר בכדי לפרוע חובותיו.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' רפ"ד) דן אם הלוח חייב לחזור על הפתחים כדי לפרוע חובו, ובפרט כאשר הוא כבר חוזר על הפתחים בכדי לפרנס משפחתו, שנחייבו לחזור עוד יותר בכדי לפרוע חובותיו. ואמנם הפת"ש (יו"ד סי' קנ"ז סק"ד) ורע"א שם (ס"א ד"ה ולא יעבור) הביאו שו"ת הרדב"ז שפסק דאע"פ שאדם חייב ליתן כל ממונו בכדי שלא לעבור על איסור, אבל אינו חייב ללוות עבור זה, דדלמא לא יהי' לו ממה לפרוע למלוה הגוי, ואז העכו"ם יחבוש אותו בבית האסורים ויבא לידי סכנה, ואמנם

לכאורה יש לדייק מזה דלפי"ז שפיר חייב ללוות מישראל דלא שייך חשש כזה, אבל בסוף התשובה שם מבואר דאינו אלא ממדת חסידות ולא מעיקר הדין.

והנה בשו"ת באר משה (ח"ח סי' כ"ז סק"ט) פשיטא ליה, שאם המלוה יודע שללוה אין לו כסף, אסור לתבוע ממנו אע"פ שיש לו אפשרות לקבל הלוואה מגמ"ח בכדי לפרוע חובו, והביא ראיי מהמבואר בשו"ע (חוי"מ סי' צ"ט ס"ד) דאם הוחזק הלוה להיות עני והוא אדם כשר, והדבר גלוי וידוע לדיין ולרוב העם, אסור לדיין להשביע הלוה שאין לו, בכדי שילך וילוה מהעכו"ם או שיקח נכסי אשתו ויתן לו בכדי שינצל משבועה זו, ואם השביעו עובר בלאו דלא תהיה לו כנושה. אבל לכאורה יש לדחות ראיי זו, דהרי מקור הדברים הם ברמב"ם (הל' מלוה ולוה פ"ב ה"ד) ושם הוסיף הרמב"ם דבר שלא הביא השו"ע, והיינו שאסור לדיין להשביע בכדי שילך וילוה מהעכו"ם **ברבית**, ולכאורה טעם הדבר הוא משום שהלוה א"צ להפסיד בפריעת רבית בכדי לפרוע חובו, ולכן נקטו הרמב"ם ושו"ע שא"צ ללוות מהעכו"ם, אבל מישראל שאינו לוקח רבית, אפשר שפיר חייב ללוות ממנו, ובפרט במצב של היום שבדרך כלל הלוה רגיל ללוות מגמ"ח, למה שלא ילוה לפרוע חובותיו, ובודאי חייב לעשות כן אם יש לו נכסים שאינו רוצה למוכרם כגון דירה וכדומה. ומצאתי שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה ח"א פ' משפטים עמוד ש"ב) נקט, דאע"פ שאינו חייב ללוות בכדי לפרוע חובותיו, אבל כל הלאו של לא יגוש הוא רק כשיודע שאין לו ומצער, אבל כשתובעו ויש ללוה האפשרות ללוות מגמ"ח, בזה לא שייך הלאו.

אבל מרן הגריש"א זצ"ל פסק שאם אין ללוה כסף, אע"פ שיכול להשיג הלוואה מגמ"ח, אין זה נחשב כ"יש לו", וממילא אסור לתובעו (פסקי הגרי"ש חוי"מ עמוד תי"ח), ומ"מ אם יש לו חפצים שיכול למוכרם כגון שיש לו יותר מכדי צורכו, או שיש לו דירה גדולה מכדי צורכו, הרי הוא חייב למוכרם, וממילא מותר לתובעו (שו"ע חוי"מ סי' צ"ז סכ"ג).

האם בעל גמ"ח שנושה בלוה או בערב עובר בלאו

בקובץ תשובות (ח"ג סי' רכ"א) דן מרן הגריש"א זצ"ל לגבי בעל גמ"ח, אם שייך אצלו הלאו ד"לא תהי' לו כנושה", וכ' דלכאורה מלשון השו"ע (חוי"מ סי' צ"ז) משמע דכל מי שיש לו זכות לתבוע, לאו דווקא מלוה שהלוה לו משלו, אלא גם גבאי גמ"ח, אסור להם לתבוע תשלום חוב כשאין לו ללוה, משום שהלוה משועבד לפרוע להגמ"ח את החוב. כמו"כ יש לדון אם עובר בלאו כשנוגש הערב כשאין ללוה לפרוע, דלגבי הלאו ד"לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו", שנינו בב"מ (קט"ו.) לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב, אבל לגבי הלאו של "לא תהיה לו כנושה" אין לנו מיעוט.

אמנם מדברי הכסף הקדשים (סי' צ"ז ס"ב) מבואר דכל האיסור של "לא יגוש" רק נאמר בלוה ולא בשאר חובות, וממילא אין איסור של "לא תהיה לו כנושה" בערב, ומ"מ אם הוא ערב קבלן שדינו כלוה ממש, אסור לנוגשו כמו שאסור למשכנו (הערבות בהלכה פכ"ב הערה תס"ב – עמוד רצ"ו, ומשפט הערב סי' י"ט סק"ז – עמוד קנ"ד).

סיכום לדינא

תבנא לדינא בנד"ד, ששמעון לא פרע שכירות הדירה לשלשה חדשים, לא מיבעי דאין איסור על ראובן להתפלל ביחד אתו בביהכ"ס, אלא גם מותר לגשת אליו ולהזכירו שחייב לו דמי השכירות, ואע"פ שיש לחוש שהאיסור של "לא יגוש" אינו רק בהלוואה אלא גם בתשלום של שכירות, אבל בנד"ד ראובן מסופק ואינו יודע אם שמעון השוכר יש לו ממה לפרוע, ובספק ס"ל למנ"ח וכסף הקדשים ומהר"ם שיק דאין איסור של לא יגוש, ובפרט אם חושש ששמעון שכח לשלם לו, ועוד דאם יש לשמעון מטלטלין שוב אין לאו דלא יגוש כמבואר בשו"ע הרב וכסף הקדשים, ועוד דשמעון יכול לקבל הלוואה מגמ"ח, וא"כ לכמה שיטות אין איסור לתובעו, ובאמת אפילו הי' שייך הלאו, אבל האיסור להראות

לפניו הוא רק כשמכוון לצערו, אבל בלא"ה מותר. כמו"כ לגבי רופא שיניים, כיון שהחוב לא נוצר מהלוואה, אין לו איסור לתבוע מהלקוחות, בפרט אם הוא רק מסופק אם יש להם ממה לפרוע, וכמו כל הצדדים הנ"ל.

ש"ק פ' משפטים תש"פ

האם ראוי שהחתן יחזיק את טבעת הקידושין בידו בשעת ברכת אירוסין

יש להסתפק אם ראוי שהחתן יחזיק את טבעת הקידושין בידו בשעה שהמסדר קידושין מברך ברכת האירוסין. מקום הספק הוא שמצאנו בהרבה מצוות שיש להחזיק את החפץ של מצוה בידו בשעת הברכה, כגון בהבדלה ובשופר ולולב ומילה, וכמו"כ בברכת הנהנין מבואר שצריך להחזיק הפרי בידו בשעת הברכה, וא"כ אפשר ראוי גם בקידושין שהחתן יחזיק הטבעת בידו.

טעמים למה צריך להחזיק הפרי בידו בשעת הברכה

כ' בשו"ע בהל' ברכות (סי' ר"ו ס"ד), כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו, צריך לאחזו בימינו כשהוא מברך, והסביר המ"ב (סק"י) טעם הדבר בשם הלבוש (סי' קס"ז ס"ג – והובא גם בפמ"ג סי' ר"ו א"א סק"ו), כדי שיכוון לבו על מה שמברך, והוא רק לכתחילה, דבדיעבד אם בירך עליו כשהיה מונח בפניו, אף אם לא אחזו כלל יצא. יש לציין שהב"י (סי' ר"ו) כ' שמקור האי דינא הוא בברכות (מ"ג:), הביאו לפניו יין ושמן, ב"ה אומרים אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו, מברך על היין ואח"כ מברך על השמן, ועוד כ' הב"י (סוסי' ר"יב ד"ה הביאו) בשם המרדכי וז"ל נוטל את היין בימינו, כתב הראב"י ומינה נשמע שכל ברכה של דבר מצוה ראוי שיאחזו בימין, וכן הבדלה אוחז את יין בימין ומברך בפה"ג, ושוב נוטל את ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס....עכ"ל. הצ"ח בברכות (מ"ג:). הקשה על השו"ע, מני"ל לחדש שכך הדין גם בכל דבר של רשות שמברך עליו, דהלא הראב"י כ' מפורש "כל ברכה של דבר מצוה", משמע לא נאמר דין זה בשאר ברכות, אבל מרן הגריש"א זצ"ל (שיעורי הגריש"א על ברכות עמוד תע"ח) העיר שבראב"י כ' מפורש דה"ה בכל הברכות וז"ל ומינה שמעינן שכל דבר של ברכה ושל מצוה ראוי לו שיאחזו בימין....עכ"ל.

עוד פסק השו"ע בהל' בציעת הפת (סי' קס"ז ס"ג), אין לברך קודם שיתפוס הלחם, אבל התם המ"ב (סק"ב) הביא טעם אחר, משום שאין מברכין על המצוות אלא סמוך לעשייתן, כשהמצוה בידו לעשותה, ולא קודם לכן, ובדיעבד אם בירך ואח"כ נטלו בידו ג"כ א"צ לחזור ולברך, וצריך להבין למה המ"ב כ' טעמים שונים בהני תרי דיני.

לשיטת הפרישה א"צ להחזיק נר הבדלה בידו בשעת הברכה כיון שהיא ברכת השבח

והנה חוץ מהחוב להחזיק הפרי בידו כשמברך ברכת הנהנין, גם מצאנו שיחזיק המצוה בידו בשעת ברכת המצוות כגון היין ובשמים בהבדלה (סי' רצ"ו ס"ו) והשופר (אלף המגן על המטה אפרים סי' תקפ"ה סק"ז בשם היעב"ץ, וכה"ח סי' תקפ"ה סק"ד בשם הבן איש חי), והלולב (סי' תרנ"א ס"ב – אבל ע' ברמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ו), והמילה (מ"ב סי' ע"ה סק"ד, וע"ש במחצה"ש סק"ח שהסביר שאם לא יאחזנו בידו בשעת הברכה, על כרחו יהיה הפסק מרובה בין הברכה למילה, ובביאור הגר"א בהל' מילה יו"ד סי' רס"ה סק"ח הביא מקור לזה מהמבואר במנחות ל"ה: שאמרו שצריך לברך ברכת התפילין אחרי הנחתן על היד ולפני ההידוק, וזה נחשב עובר לעשייתן, משא"כ אם יברך לפני שמניחן על ידו, הרי זה נחשב כעובר דעובר, וממילא ה"ה במצות מילה, אין לברך לפני שיאחזנו בידו), אבל בברכת השבח כ' הפרישה (סי' רח"צ סק"ב) שא"צ להחזיק את הנר של הבדלה בידו, כיון שאינה ברכת הנהנין אלא ברכת השבח. לפ"ז

לכאורה י"ל שהחזקת הטבעת בידו בשעת ברכת אירוסין תלויה אם ברכת אירוסין היא ברכת השבח או ברכת המצוות.

מחלוקת הראשונים אם ברכת אירוסין היא ברכת המצוות או ברכת השבח

נחלקו הראשונים בגדר ברכת אירוסין, אם היא ברכת המצוות או ברכת השבח. ברמב"ם (הל' אישות פ"ג הל"ג) מבואר דס"ל שהיא ברכת המצוות, מדפסק וז"ל כל המקדש את האשה, בין ע"י עצמו בין ע"י שליח צריך לברך קודם הקידושין הוא או שלוחו, ואח"כ מקדש, כדרך שמברכין קודם כל המצוות עכ"ל. הראב"ד שם חולק על הרמב"ם וז"ל אין אנו אומרים כן אלא מקדש ואח"כ מברך, והטעם מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם תמשך האשה ולא תרצה לקבל הרי הברכה לבטלה, וזה הטעם לברכת האב שמברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו עכ"ל. הרי דגם הראב"ד מסכים שהיא ברכת המצוות, אלא שכתב דמסברא אחרת יברך אחר הקידושין.

אבל ברא"ש בכתובות (פ"ק סי' י"ב) ובתוס' הרא"ש (שם ז.) מבואר דס"ל דברכת אירוסין היא ברכת השבח, מדכתב וז"ל וברכה זו נתקנה לתת שבח להקב"ה אשר קדשנו במצוותיו והבדילנו מן העמים וצונו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות עכ"ל. כעין שיטת הרא"ש גם מבואר בריטב"א שם (ז. ד"ה ונהגו), והק' דלא שייך לומר שהיא ברכת המצוות מדאין מברכין אקב"ו על הקידושין, ועוד דאם היא ברכת המצוות למה אין הארוס מברך אותו, דלא מצינו בשום מקום שזה עושה מצוה וזה מברך בשבילו, ולכן כ' שהוא כעין קידוש שקדשנו הקב"ה יותר משאר האומות בענין פריה ורביה, ולפי דבריו כמו שעושין קידוש בשבת דווקא אחרי שקידש היום, יש קפידא לברך ברכת אירוסין דווקא אחרי הקידושין, וכשיטת הראב"ד אבל לא מטעמי (אמנם למסקנא הריטב"א מסכים עם הרמב"ם שהיא ברכת המצוות, ויישב קושיותיו באופן אחר ע"ש).

ובביאור מחלוקתם הסבירו האחרונים דהרמב"ם ס"ל שיש מצוה לקדש אשה, ולכן בספר המצוות (מצות עשה רי"ב) כ' שיש מצוה לפרות ולרבות ולקיים המין וכו', וחוץ מזה הרמב"ם מנה עוד מצוה לבעול בקידושין ולתת דבר ביד האשה, או בשטר או בביאה (מצות עשה רי"ג). אבל הרא"ש הנ"ל הסביר דאינה ברכת המצוות משום שהמצוה היא פו"ר, ואם לקח פילגש וקיים פו"ר אינו מחוייב לקדש אשה, וא"כ הקידושין אינה מעשה מצוה.

נ"מ לדינא אם ברכת אירוסין היא ברכת המצוות או ברכת השבח

ונ"מ טובא לדינא בזה, דלשיטת הרמב"ם שהיא ברכת המצוות, מברכין הברכה דווקא עובר לעשייתן, לפני הקידושין, משא"כ לשיטת הרא"ש ודעימי, כיון שהיא ברכת השבח יכול לברך גם לאחר הקידושין.

עוד נ"מ אם החתן וכלה לא שמעו הברכה, דלשיטת הרמב"ם היא לעיכובא דהחתן צריך לצאת ידי חובתו בברכת אירוסין, משא"כ לשיטת הרא"ש כיון שהיא ברכת השבח, אינה מוטלת דווקא עליהם אלא על כל המסובים שם.

יש עוד נ"מ אי בעינן עשרה בזמן הברכה, דלשיטת הרמב"ם שהיא ברכת המצוות, הרי לא מצאנו שצריך מנין כשמברך ברכת המצוות, משא"כ אם היא ברכת השבח, יש מקום לומר דבעי עשרה (נ"ח ה"ר שמואל בכתובות סי' ט'), וע"ש ברא"ש שהביא דהשאלתות ור' שמואל הנגיד חולקים אי בעינן עשרה בברכת אירוסין.

ועוד נ"מ, דאם היא ברכת המצוות, והמצוה מוטלת על החתן לקדש אשה כדי לקיים פו"ר, יש לדון אם הכלה תענה אמן על ברכה זו, דהרי היא אינה מצווה במצות קידושין, והברכה היא של החתן,

ואפשר עניית אמן ע"י הכלה נחשבת כהפסק בין ברכת בפה"ג לשתייתה מהיין, משא"כ אם הברכה היא ברכת השבת, גם הכלה כלולה בברכה זו וממילא יכולה לענות אמן.

שיטת הפמ"ג שאין להפסיק בין ברכת אירוסין למעשה הקידושין

עוד יש לדון דאפשר צריך להחזיק הטבעת ביד משום הפסק בין הברכה למעשה הקידושין, דהרי כ' הפמ"ג (פתיחה להל" ברכות אות י"ד) וז"ל ראוי שלא להפסיק בין הברכה לקידושין, ומיד אחר הברכה יקדש, ושלא להפסיק בחנם עכ"ל. לפ"ז יש לומר דלפי הטעם שהובא במ"ב שיש להחזיק הפרי בידו כדי לברך סמוך לעשיית המצוה, א"כ יש סברא גדולה להחזיק הטבעת בידו בשעת הקידושין, ואפילו לפי הטעם שצריך להחזיק את הפרי בידו כדי שיכוון את לבו, אפשר יש ג"כ סברא להחזיק הטבעת בידו בשעת הברכה, אא"כ נאמר דכאשר החתן עומד תחת החופה, א"צ תזכורת לכוון לשם קידושין.

הפסק בברכת השבח כגון בין ברוך שאמר להודו

עוד יש להעיר, דאפילו אם ברכת אירוסין היא ברכת השבת, אע"פ שמבואר באור זרוע (הלי ק"ש סי' כ"ה) דאין לברך ברכת השבח דווקא עובר לעשייתו, מ"מ מי יימר דא"צ לחוש משום הפסק בין הברכה להמצוה, דהרי בהל' פסוד"ז הביא המ"ב (סי' נ"א סק"ד) בשם הפמ"ג (שם משב"ז סוסק"ג) וז"ל אם שח דברים בטלים בין ברוך שאמר להודו אפשר (נראה דכתב אפשר משום שהפמ"ג נשאר בצ"ע) דצריך לחזור ולברך משום הפסק, ואפילו מלה אחת הוי הפסק עכ"ל. הרי מבואר דס"ל דגם בברכת השבח שייך דין הפסק.

שיטת הפוסקים דאין ברכת אירוסין מוטלת על החתן

אבל בשערי זבולון (בעניני חופה וקידושין, וכן בקובץ עת דודים סי' א' סק"ב) שיישב הקושי השני עפמ"ש רע"א (יו"ד סי' א' ט"ז סק"יז) לגבי ברכת אירוסין בחתן שהוא חרש, דאפשר ברכת אירוסין אינה מוטלת דווקא על החתן, דגם אם החתן אינו שומע מ"מ הרב מברך (אא"כ נאמר דשאני התם דא"א בענין אחר). כמו"כ מבואר בטיב קידושין (אהע"ז סי' ל"ד סק"ב), שהביא דמבואר בשו"ע (אהע"ז סי' ס"ב סיי"א) בענין ברכת חתנים, שאם החבורות מתחלקות, כל חבורה מברכת לעצמה, ואם הברכה מוטלת דווקא על החתן, היה צריך החתן לברך לכל חבורה, אלא ודאי שמוטל על כל המצויים שם, וא"כ ה"ה לגבי ברכת אירוסין דבחדא מחתא מחתינהו, ועוד דמעולם לא שמענו שחופת חרש תהיה בלא ברכת אירוסין. כמו"כ נקט בפשטות בתבואת שור (סי' א' סק"ט) וז"ל אטו בעינן התם שהרב יכוון להוציא את החתן וכו', רק נתקנה על הנועדים לבית האירוסין כדמשמע בפ"ק דכתובות מברכין ברכת חתנים בבית חתנים וברכת אירוסין בבית אירוסין, וברכת חתנים פסקינן בהדיא באבהע"ז סי' ס"א דמברכין אפילו כשאין החתן אצלם, ש"מ דנתקנה על הנועדים, והכי נמי ברכת אירוסין נתקנה על הנועדים דהא בחד בבא ניתנו עכ"ל. לפ"ז אין נד"ד דומה למש"כ המ"ב בשם הפמ"ג בהפסק בין ברוך שאמר להודו, דהכא בברכת אירוסין, אפילו אם היא ברכת השבח, מ"מ אינה מוטלת דווקא על החתן שיהי קפידא על ההפסק.

אבל יש להעיר על דבריו בתרי אנפין, אב"א דיש ליישב הקושי מהמ"ב בהל' פסוד"ז באופן אחר, דהתם ברכת השבח של ברוך שאמר היא על הפסוקי דזמרא שיאמר, והיא גם ברכה הסמוכה לחבירתה לישתבח (עי' פסחים ק"ד: תוד"ה חוץ), ולכן יש קפידא שלא להפסיק בין ברוך שאמר להודו, משא"כ בברכת אירוסין אם היא ברכת השבת, אינה ברכה על הקידושין אלא תקנו לאומרה בזמן הקידושין.

עוד יש להעיר דאין זה ברור בכלל שברכת אירוסין אינה מוטלת דווקא על החתן, ואמנם הכי מבואר מדברי רע"א בהל' שחיטה הנ"ל, אבל בהל' קידושין (אהע"ז סי' ל"ד סק"ב) כתב רע"א וז"ל חרש שאינו שומע שנושא חרשת שאינה שומעת, אין לברך כלל - שו"ת נו"ב אהע"ז סי' א' עכ"ל, וע' באג"מ

(אהע"ז ח"א סי' פ"ז) שנקט להלכה כשיטת הנו"ב, והביא ראיי' מרע"א דפסק כוותי', והוכיח מזה כשיטת הרמב"ם דברכת אירוסין היא ברכת המצוות, אלא שהוסיף דגם לפי הראי"ש שהיא ברכת השבח, ג"כ משמע דעיקר התקנה היא רק להמקדש אע"פ שאינה ברכת המצוות. לפ"ז ק' טובא להביא ראיי' מרע"א דהברכה אינה מוטלת דווקא על החתן. מאידך גיסא שאלתי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בענין הסתירה בשיטת רע"א, והסביר לי דלהלכה רע"א ס"ל כשיטת הטי"ז דברכת אירוסין היא ברכת השבח, וממילא אם החתן אינו שומע, בכל זאת מברכין ברכת אירוסין, ומה שציין רע"א בהל' קידושין לדברי הנו"ב, הוא רק מראה מקום בענין השאלה של קידושי חרש וחרשת.

טעו וקראו הכתובה אחרי ברכת אירוסין לפני הקידושין

בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רמ"ה) דן במעשה שהי' שהמסדר קידושין בירך ברכת אירוסין, ואחר שהחתן וכלה שתו מהכוס, שכח לומר לחתן לקדש את אשתו בטבעת, אלא מיד קראו את הכתובה, וכשזכרו אחרי קריאת הכתובה שעדיין לא קידשה, נסתפקו אם צריך לברך ברכת אירוסין עוד פעם, משום דאחד מהסיבות לקריאת הכתובה היא כדי להפסיק בין האירוסין להנישואין, וא"כ מאחר והפסיקו בין ברכת האירוסין להקידושין, אפשר צריך לחזור ולברך, וע"ש (ד"ה ובמה שכתבנו) שהוכיח דהעיקר הוא דברכת אירוסין היא ברכת השבח דהרי החתן וכלה שותים מהכוס אחרי הברכה לפני הקידושין, ואם נאמר דברכת אירוסין היא ברכת המצוות, הי' צריך לקדש תומ"י אחרי שבירך הברכה על מצות קידושין כמו בכל ברכת המצוות שגומר המצוה מיד אחרי הברכה (וע"ש בסו"ד מש"כ בענין המסדר קידושין שטעה בסידור הקידושין, דיפה עשה שלא חזר ובירך, ומ"מ קרא עליו "והמכשלה הזאת תחת ידיך", וציין למש"כ בשו"ת נוב"ק אהע"ז סי' נ"ו בענין מסדר קידושין שבירך ברכת אירוסין ונישואין בלי עשרה, דבודאי הדיוט כזה עון פלילי הוא שיעסוק בטיב קידושין).

שיטת כמה פוסקי זמנינו דיש להקפיד שלא להפסיק בין ברכת האירוסין לקידושין

אמנם יש שכתבו דלכתחילה ראוי להקפיד שהחתן לא ידבר בכלל בין הברכה להקידושין, ולכן בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' רפ"ז סק"ח) כתב דראוי שהחתן ייחד את העדים לפני ברכת האירוסין כדי שלא יהא הפסק בין הברכה לקידושין. ואחרים אומרים דעדיף שהרב מסדר קידושין ישאל לחתן את השאלות בענין הטבעת והעדים קודם שיברך (תל תלפיות קובץ סי"ד עמוד ס').

האם הפסק בדיבור בין ברכת אירוסין לקידושין מחייב לברך שנית

אבל זה ברור דאפילו אם הפסיק בין ברכת אירוסין לקידושין בדבר שאינו מענין הקידושין, א"צ לחזור ולברך כמש"כ בשו"ת נוב"ת (אהע"ז סי' פ"א סוד"ה אגרת), וז"ל ומעתה ברכת אירוסין שאינה ברכת המצוות ממש, והרבה פוסקים שפסקו אפילו לכתחילה א"צ עובר לעשייתן, ולדין עכ"פ בדיעבד מברך אח"כ, עכ"פ לא מפסיד בה הפסק שהיא רק ברכת הודאה, והרי אם היו הקידושין שלא כהוגן שצריך לקדש א"צ לחזור ולברך (עי' בכנה"ג אהע"ז סי' ל"ד בהגהת הטור אות יו"ד ואות י"ד), הרי שאין הפסק מזיק בזה עכ"ל, וכל זה דלא כמש"כ בספר שערי ברכה (הובא באוצר הפוסקים סי' ל"ד ס"א סק"י אות ד' ד"ה כשהפסיק) דאם החתן הפסיק חוזר ומברך.

טעמים למה א"צ להחזיק הטבעת בידו בשעת ברכת אירוסין

הנה יש מי שרצה לטעון, דיש לחלק בין ברכה על הפירות או על המצוה, דהתם יש מקום לטעון שראוי להחזיק בידו החפצא שמברך עליו, הפרי או השופר או הלולב, אבל בקידושין אינו מברך על הטבעת, אלא משתמש בו כדי לקדש אשה, ומעיקר הדין יכול לקדש אותה גם בלי טבעת אם יהנה אותה בצורה אחרת, כגון שחוק לפני או רקוד לפני דמקודשת אם יש בה שוה פרוטה (קידושין ס"ג.), ומעולם לא

שמענו שהטבעת נחשבת כחפצא של מצוה שצריך להתנהג בה כתשמישי מצוה, כמו שלא שמענו שכסף שנותן לעני לצדקה תחשב כחפצא של מצוה. לפיז אין סיבה שיחזיק הטבעת בידו בשעת הברכה. אבל בכל זאת, בין אם ברכת אירוסין היא ברכת המצוות, ובין אם היא ברכת השבח, מ"מ אפשר ראוי להחזיק הטבעת בידו כדי שיכוון לבו על מה שמברך כמו שהסביר הלבוש והפמ"ג, ועוד כדי למעט בהפסק בין הברכה לקידושין, בפרט לשיטת הרמב"ם שהברכה היא ברכת המצוות.

אמנם בראשונים מבואר שלא חששו כ"כ משום הפסק אם הדבר היה נוגע לעצם הקידושין, דהרי הבה"ט (אה"ע"ז סי' כ"ז סק"א) הביא מש"כ בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' ק"ט עמוד תקל"ז) כ' וז"ל ואחר ברכת אירוסין מיד בלי הפסק, יקח המברך הטבעת לידו, ויברור שני עדים טובי הקהל וחשובים שבהם, וצדיקים שבהם, שהם בודאי כשרים להעיד..... ומראה הטבעת לאותן העדים שהוא שוה פרוטה, וכעין זה מבואר גם במנהגי מהרי"ל (עמוד תס"ו). הרי מבואר שהפסיקו בעניני הקידושין בין הברכה למעשה הקידושין, אמנם אין הוכחה מדבריהם שהחתן לא החזיק בטבעת בשעה שהמסדר קידושין בדרך ברכת אירוסין.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, להלכה נפסק שכשמברך על ברכת המצוות או ברכת הנהנין, יש להחזיק החפצא של מצוה או המאכל ביד ימינו לכתחילה, אבל אין ראיי משם שצריך להחזיק את טבעת הקידושין בידו בשעה שהמסדר קידושין מברך ברכת אירוסין, לא מיבעי לשיטות שברכת אירוסין היא ברכת השבח דהלא מבואר בפרישה שא"צ להחזיק הנר של הבדלה בידו בשעת הברכה כיון שהיא רק ברכת השבת, אלא גם אם היא ברכת המצוות, מ"מ הטבעת אינה החפצא של מצוה, אלא שמשמש בה כדי להנות את האשה ועייז קדשה.

ואמנם היה מקום לומר שיחזיק הטבעת בידו כדי שיכוון לבו על מה שמברך, אבל מסתמא כל חתן יודע היטב למה הוא עומד תחת החופה ועל מה מברכים ברכת אירוסין, ואינו דומה לכל ברכה שמברך הרבה הרבה פעמים משך ימי חייו וכבר התרגל לברך, ואפשר אינו מכוון על מה הוא מברך, וגם לפי הסיבה של הפסק בין הברכה למעשה הקידושין, מבואר בראשונים שכל מה שנצרך לצורך הקידושין, כגון למנות עדים (הגם שיכלו למנותם קודם לחופה כבר), מותר לכתחילה, וא"כ לכאורה גם הוצאת הטבעת מכיסו כדי לקדש בה אינה מהווה הפסק אפילו לכתחילה, אמנם ראיתי מביאים שפעם אחת מרן בעל שבט הלוי זצ"ל סידר קידושין והחתן החזיק הטבעת בידו בשעת הברכה (מובא באפריון לשלמה פ"ז סי"א), אבל חז"ל אמרו שאין למדין הלכה מפי מעשה (בי"ב ק"ל:), ובפרט שכל הפוסקים, ראשונים ואחרונים לא הזכירו הלכה חשובה זו בהל' קידושין, משמע דלא קיי"ל הכי.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר**